

Ведучий рубрики **Микола МАНЬКО**, директор Державного історико-культурного заповідника Острога

Триста сімдесят років тому – 30 червня (10 липня) 1651 р. – закінчилася битва під Берестечком. Козацькі війська, залишені кримськими союзниками, зазнали у цій битві важкої поразки, але вона не стала смертельною. Військо Запорозьке зуміло зберегти свої основні сили й невдовзі було готове до подальшої визвольної боротьби. Збереглася й Українська гетьманська держава, хоч і тимчасово втратила землі Брацлавщини і Чернігівщини. Козацькі війська змушені були залишити і Волинь, а за ними відійшла на схід і значна частина мирного українського населення.

Свого часу істориком **Михайлом Владимірським-Будановим** були опрацьовані присяжні свідчення про збирання подимного податку по всіх трьох (Кременецькому, Володимирському і Луцькому) повітах Волинського воєводства за 1650 – 1658 рр. Виявилася жахлива картина запустіння Волині, коли за сотні сіл і навіть деякі міста присягали жителі сусідніх населених пунктів, оскільки в них не залишилося жодної живої душі, а самі села були зрівняні зі землею. У Старому і Новому Острозі з волостю до 1648 р. нараховувалося 1659 димів; присяжне свідчення 1655 р. підтверджує наявність лише 205 із них. За міста Старий і Новий Заслав присягли дубенські

міщани. Жодного диму не залишилося у селах Плосці, Оженині, Стадниках сучасної Острозької громади. Присяжне свідчення по місту Новомалин і належних до нього 11 селах за 1651 р. фіксують нульову кількість димів у них, тобто і відсутність там постійних жителів.

Більшість присяжних свідчень приписують спустошення татарським союзникам козаків, хоча є немало свідчень про аналогічні дії польських хоругв, які могли конкурувати з ординцями. Наведене М. Владимірським-Будановим присяжне свідчення по місту Новомалин це підтверджує. При розоренні Новомалина і його сіл ротмістрами польських королівських хоругв Сошицьким і Суховецьким, а також Цариною і Хоєцьким, коли *«селяни утікали в ліс, то жовніри їх розшуквали і мучили; Микола Зелінського убили кілками, інших ранили до смерті, а хліб і різне майно розграбували»*.

Населення, позбавлене даху над головою, робочої худоби, реманенту і хліба, не могло розпочати обробток землі навіть тоді, коли призупинялися військові дії і наставало перемир'я. Поля декілька років підряд залишалися незасіяними; люди були приречені на смерть від голоду, недоїдання та їх супутника – епідемії. Коли мирні жителі поверталися на старі місця проживання, на них чекала нова небезпека: війна з козаками і татарами не тільки не припинила, а й захочувала в дні перемир'я давно практиковані наїзди панів один на одного з пограбуванням

чужих підданих, адже не існувало і раніше бездіяльних судів, були знищені межі земельних володінь, втрачені документи на право власності.

Однак нема підстав стверджувати, що в 1648 – 1651 рр. всі чи більша частина новомалинців загинули від меча, голоду чи епідемії або ж потрапили в ординський полон (в останньому випадку теж залишався шанс вижити і повернутися додому). Більшість жителів врятувалися, як і у випадку з Новомалином, втечуя в ліси, де проживали в куренях і землянках. Значна ж кількість вибирала втечу «на Україну» – землі, де постала козацька держава Богдана Хмельницького. Крім втеч, спостерігався і масовий добровільний відхід селян та міщан на схід із козацькими військами, як це документально підтверджено про жителів сусідніх Кунева, Старого і Нового Острога

Українці Волині заплатили в середині XVII ст. надзвичайно високу ціну в боротьбі за національне визволення й утвердження державності. Новомалин 1651 р. з нульовою кількістю димів на місці 203 димів у 1629 р., Острог із восьмою часткою димів, що залишилися – складові цієї ціни і цих жертв.

Щодо переказів про те, що саме вихідці-втікачі з Острога й навколишніх сіл і містечок заснували тоді місто Острогозьк у Північній Слобожанщині (нині Воронежська область Російської Федерації) документальних підтверджень цьому не знайдено. —